

Gönderim Tarihi: 25.02.2023

Kabul Tarihi: 03.05.2023

TÜRK SİYASETİNDE POLİTİK DİL KULLANIMI: ALPARSLAN TÜRKEŞ VE DEVLET BAHÇELİ'NİN SÖYLEMLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

The Use of Political Language in Turkish Politics: A Study on the Discussions
of Alparслан Türkeş and Devlet Bahçeli

Yüksel ARIKAN

Doktora Öğrencisi İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı
yuksel.yol.arikan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9829-5788

Gökhan TUNCEL

Prof. Dr. İnönü Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı
gokhan.tuncel@inonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2313-2300

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Türkiye siyasetinin önemli aktörlerinden biri kabul edilen Milliyetçi Hareket Partisi ile bu partinin liderliğini yapan Alparслан Türkeş ile Devlet Bahçeli'nin politik dil kullanımının incelenmesi ve karşılaştırmalı analizinin yapılması ülke siyasetinin daha anlaşılır olmasına katkı sunacaktır. Çalışmada betimsel bulgulardan ve MAXQDA programından yararlanılarak kod alt- kod modelleri, tek vaka modeli ve kelime bulutu oluşturulmuş, iki vaka modeli üzerinden iki liderin kullandığı politik dil karşılaştırmalı analize tabi tutulmuştur. Ayrıca çalışmada yöntem olarak nitel içerik analizinden yararlanılmış ve bu yöntemle iki liderin söylemlerinin içerikleri tanımlanmaya, metinlerden elde edilen anahtar kelimeler özetlenmeye ve içeriğin kavramsallaştırılması yapılmıştır. Bu bakımdan her iki liderin söylemlerindeki benzerlikler ve farklılıkların karşılaştırmalı analizi yapılmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışma, iki liderin söylemlerinin birbirine oldukça yakın ve aynı olduğunu, zamana uyum sağlamaya çalışan ve değişen bazı söylemlerin bulunduğunu da ortaya çıkartmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politika, Politik dil, Milliyetçi Hareket Partisi, Alparслан Türkeş, Devlet Bahçeli

Abstract

Analyzing and comparative analysis of the use of political language between the Nationalist Movement Party, which is considered one of the important actors of Turkish politics, and Türkeş and Bahçeli, who lead this party, will contribute to a clearer understanding of the country's politics. In the study, code sub-code models, single case model and word cloud were created by using descriptive findings and MAXQDA program, and the political language used by the two leaders was subjected to a comparative analysis through two case models. In addition, qualitative content analysis was used as a method in the study, and with this method, the contents of the discourses of the two leaders were defined, the keywords obtained from the texts were summarized, and the content was

conceptualized. In this respect, a comparative analysis of the similarities and differences in the discourses of both leaders has been made and tried to be interpreted. In this context, the study revealed that the discourses of the two leaders are very close and the same, and that there are some discourses that try to adapt to the times and change.

Keywords: *Alparslan Türkeş, Devlet Bahçeli, Nationalist Movement Party, Discourse*

1. GİRİŞ

Söyleme dayalı değişimin en net olarak yaşandığı alanlar arasında siyaset ve siyasal söylem alanının önemli bir yeri bulunmaktadır. Siyasal söylem açısından en etkin aktörlerinden biri olan liderlerin politik dili nasıl kullandığını açıklama amacı taşıyan araştırmalar siyasal yapıların daha anlaşılır olmasına katkı sunmaktadır (Kantar, 2016: 185-186). Türkiye siyasetinin etkili aktörlerinden biri kabul edilen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP); ideolojisi, teşkilat yapısı, politikası ve yönetim kadrosunun söylemi gibi farklı yönlerden araştırılmaya değer bir kuruluştur. Türkiye’de siyasi parti liderleri kendi parti yönetimlerinde etkili olduğu gibi ülke siyaseti üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Liderlerin politik söylemleri, siyasal alandaki etkisi üzerinde belirleyici özelliğe sahip unsurlardan biridir.

Siyasi partiler, içinde bulunduğu ortama göre ideolojik, yapısal-işlevsel değişim ve dönüşüm yaşayabilmektedir. Bu değişim öncelikle parti liderlerinin politik söylemlerinde kendisini göstermektedir. Siyasi partilerdeki lider değişimi ise, politik söylem değişiminin daha köklü bir şekilde ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

MHP, Türkiye’de siyasi yelpazenin sağına konumlanan, milliyetçiliği esas alan siyasi bir partidir. MHP’nin dayandığı ideoloji; parti disiplini açısından ülkedeki merkez sağ ve sol partilere göre daha katı, söylem açısından daha sert ve ötekileştirici bir parti olmasına kaynaklık etmiştir. Partinin sahip olduğu bu özellikler, lider kadronun söylemlerinde köklü ve hızlı bir değişim veya dönüşüm yaşanmasını engelleyeceği düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Hemen her siyasi düşünce gibi milliyetçiliğin de farklı türleri bulunmaktadır. MHP, konjonktürel olarak bazı değişiklikler yaşasa da, iç ve dış düşmanlara karşı gösterilen tepkinin öne çıktığı kültürel milliyetçiliği benimseyen bir partidir. Parti liderlerinin söylemlerindeki tepkisellik süreklilik arz etse de, Soğuk Savaş öncesi ve sonrası ötekileştirilen kaynak ile bu kaynağa yönelen söylemlerde bazı değişimler yaşanmıştır. Soğuk Savaş sürecinde anti komünizmi (Akkurt, 2021: 1128) öne çıkartan politik söylemi benimseyen partinin lideri, Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik ayrılıkçılığı ve terörü hedef alan bir politik söylem geliştirmiştir.

Siyasi partilerde yaşanan değişimi ortaya çıkartmak için farklı yol ve yöntemler kullanılmaktadır. Parti liderlerinin politik söylemlerindeki değişimin belirlenmesi, siyasal alanda yaşanan değişimin somut göstergesi olabilir. Yapılan bu araştırma MHP’de politik dil açısından yaşanan değişimi, partinin kurucu lideri Türkeş ile yirmi yılı aşkın bir süredir partinin liderliğini üstlenen Bahçeli üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda her iki liderin yazılı basın ile parti propaganda metinlerinde yer alan söylemleri nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Siyasal hayatta yaşanan değişim ve dönüşümün lider söylemi üzerinden açıklamayı amaçlayan bu çalışma, Türkiye siyasetindeki söylemsel değişimin birbirine oldukça yakın ve benzer olduğunu, zamana uyum sağlamaya çalışan ve değişen bazı söylemlerin bulunduğunu da ortaya koymuştur.

2. TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİLİK ve MHP

Alparslan Türkeş, 27 Mayıs 1960 Darbesi’nde aktif rol alan, askerlik görevi sonrası başbakan yardımcısı, Milliyetçi Hareket Partisi’nin kurucusu ve ilk genel başkanı olarak görev yapmıştır. Başbuğ ve Albay namıyla anılan Türkeş, yaşadığı dönem ve sonrasında Türkiye siyaseti üzerinde etkisi bulunan önemli siyasi aktörlerden biri olmuştur.

Türkeş’in siyasi liderlik sürecinde 1965 yılında yaşananlar önemli bir yer tutmaktadır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne (CKMP) 1 Ağustos 1965’te genel başkan olarak seçilen Türkeş, 1965 genel seçimlerinde partisinin Ankara milletvekili olarak seçilmiş ve 1980 darbesine kadar geçen sürede parlamentoda parti genel başkanı ve milletvekili olarak görev yapmıştır (Eraslan, 2018: 337). Türkeş, bu süreçten sonra yaşamı sona erinceye kadar Türk siyasal hayatında, siyasetçi kimliğiyle ön planda olmuştur (Mırık, 2018: 99).

CKMP’nin adının Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değişmesi ile birlikte Türkeş partinin genel başkanlığını üstlenmiştir. 1980 darbesi sonrasında ülkedeki diğer siyasi partiler gibi MHP de kapatılmıştır. Darbe sonrasında MHP’nin devamı niteliğinde olan Milliyetçi Çalışma Partisi kurulmuş, 1987 yılında siyasi yasakların kalkmasıyla birlikte Türkeş, genel başkanlığa getirilmiştir. 1993 yılında partinin adı yeniden MHP olarak değiştirilmiş ve Türkeş, MHP genel başkanlığını hayatının sonuna kadar sürdürmüştür.

1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren ülke siyasetinde öne çıkan gençlik hareketlerine milliyetçiler yabancı kalmamıştır. İdeolojik

altyapısının kendine özgü bir şekilde sistematize edilmesine Türkeş'in büyük katkı verdiği gençlik örgütlenmesi olan Ülkü Ocakları bu süreçte öne çıkmıştır. 1966 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde faaliyetlerine başlayan Ülkü Ocakları, ülkede yaşanan kutuplaşma ve gerilimin de etkisi ile kısa süre içerisinde de ülkedeki tüm üniversitelerde ve üniversite dışında faaliyet göstermeye başlamıştır. Dönem dönem faaliyetleri kısıtlanan veya kapatılan bu yapı, kendi adıyla veya farklı tabelalar altında mevcudiyetini devam ettirmiştir (Mırık, 2018: 109).

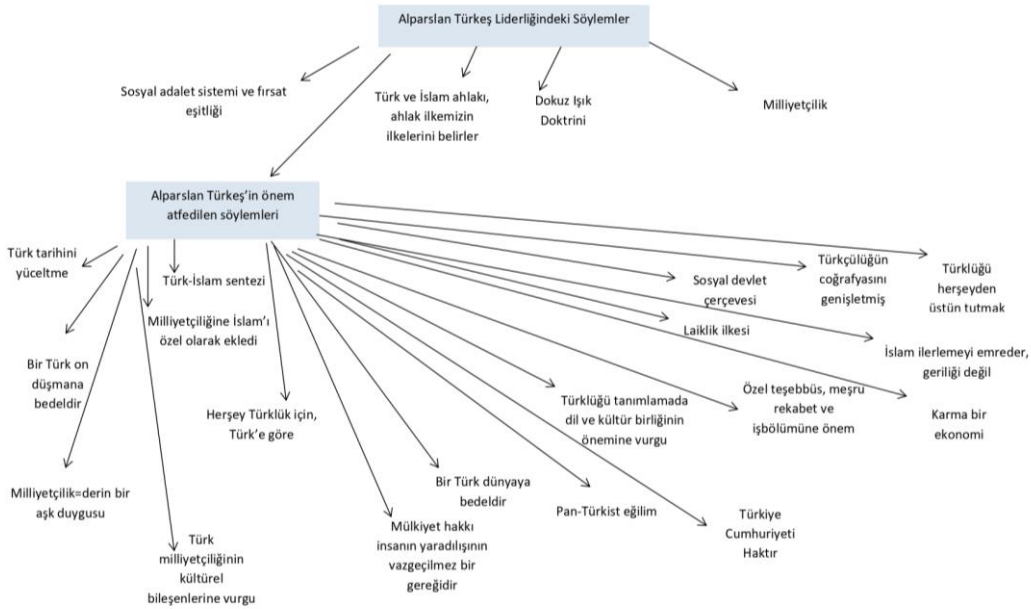
Türkeş'in 1965 yılında kaleme aldığı Dokuz Işık olarak ifade edilen görüşler, MHP'nin ideolojik altyapısı, söylem ve eylemleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Türk milliyetçiliğinin etnik, kültürel ve sivil bileşenlerinin yer aldığı Dokuz Işık (Cengiz, 2014: 232) siyasal mücadelenin demokratik olmayan yollara yönelmesine aracılık etmiştir. Ülkede siyasal hayatın şiddet sarmalına mahkum olduğu 1970'li yıllarda, MHP ve altbileşenleri ülkedeki kutuplaşmanın tarafı olmuş, yaşanan şiddet olaylarında aktif rol oynamıştır. MHP ve altbileşenlerinin şiddet olaylarına etkisi, yürütülen algı operasyonlarıyla MHP'nin demokratik siyaset içerisindeki etkisinin azalmasına (Muhacir, 2021: 111) zemin hazırlamıştır.

Türkeş sergilediği dönüştürücü liderliği sayesinde parti öğretisinin oluşumunda, toplumsal tabanın genişlemesinde ve altbileşenlerinin kurumsallaşmasında belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Türkeş'in kamu bürokrasisi üzerindeki etkisi iç politikadaki gücünü daha da artırmıştır. Türkeş, özde Kıbrıs meselesi (Türkmen ve Dalan, 2021: 364) başta olmak üzere dış politikada da dikkate alınan bir siyasetçi konumuna sahip olmuştur. Ayrıca, Mart 1975-Haziran 1977 ve Temmuz 1977-Ocak 1978 tarihleri arasında kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetlerinde Başbakan Yardımcısı görevini üstlenmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Türkeş ve ülkücü hareketin lider kadrosundaki birçok kişi tutuklanmış ve idam cezasıyla yargılanmıştır. Bu süreçte 14 Eylül 1980 tarihinde cezaevine giren Türkeş, ağır bedel ödeyen siyasetçilerden biri olmuştur (Keskin ve Akın, 2020: 706). 1982 yılında tahliye olmuş, diğer siyasetçiler gibi Türkeş'e de on yıl siyaset yapma yasağı getirilmiştir. Bu süreçte siyaset dışı kalmayan Türkeş, yeni partinin kurulum sürecini tutukluluk zamanlarında da yönlendirmiştir (Mırık, 2018: 151). MHP'nin ve alt bileşenlerinin kapatılması, yöneticilerinin tutuklanması milliyetçileri derinden sarsmıştır. Bu süreçte toplumsal tabanıyla iletişim kurmakta zorlanan Türkeş ve ekibi, dağılan parti tabanını yeniden toparlamak için, 8 Eylül 1983 tarihinde Muhafazakâr Parti'yi kurmuştur. Sonrasında

Milliyetçi Çalışma Partisi'ni kuran Türkeş ve ekibi, MHP ismini yeniden alan partiyle yoluna devam etmiştir. Partinin toplumsal tabanından büyük bir kısmı tarafından devlet adamı, tarihi şahsiyet, karizmatik ve bilge lider nitelendirilen Türkeş, vefat ettiği 4 Nisan 1997 tarihine kadar söylemleri ve eylemleri ile ülke siyasetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi ve sonrasında ülke siyasetinde belirleyici bir etkiye sahip Türkeş ile ilgili söylem analizi yapılması, Türkiye'nin siyasal hayatının daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır. Bu bağlamda yapılan araştırmada Alparslan Türkeş'in söylemleri tek vaka modeli üzerinden ele alınmıştır. Yapılan araştırmada Türkeş'in söylemlerinde öne çıkan hususların yer aldığı model Şekil-1'de sunulmuştur.

Şekil-1. Alparslan Türkeş Liderliğindeki Söylemlere Ait Tek Vaka Modeli

Şekil-1'de yer alan model incelendiğinde MAXQDA programından yararlanılarak Türkeş'in söylemlerini içeren makaleler, kitaplar, dergiler, internet kaynakları başta olmak üzere program içerisine yüklenerek kod alt-kod modelleri oluşturularak elde edilen verilerde Türkeş'in söylemlerinin dört ana tema üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Milliyetçilik, dokuz ışık doktrini, sosyal adalet sistemi veya fırsat eşitliği ile Türk İslam ahlâkı kavramları söylemlerinde öne çıkan üst başlıklar olmuştur. Türkeş söylemlerinde öne çıkan üst başlıkların altını doldurmak için; Türk İslam

sentezi, laiklik ilkesinin korunması, İslam'ın ilerlemeyi emretmesi, herşey Türklük için, dil ve kültür birliği, özel mülkiyet ve teşebbüs ile meşru rekabete önem veren karma ekonomi, Türklüğün sağladığı üstünlükler, sosyal devlet, şahsiyetçilik-bireycilik ayrımı, Türklüğün coğrafyasını genişletme, Türkiye Cumhuriyetine sahip çıkma gibi hususlara sıklıkla değinmiştir.

3. TÜRKES SONRASI MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

Türkes'in vefatından sonra parti başkanlığını Devlet Bahçeli devralmıştır. Bahçeli liderliğindeki MHP de daha önceki dönemlerdeki gibi ülke siyasetinin önemli bir aktörü işlevini sürdürmüştür. Bahçeli liderliğinde MHP hem muhalefet hem de iktidar ortağı olma imkanı bulmuştur. Özellikle 2015 sonrasında MHP'nin Ak Parti ile kurduğu ilişki partinin siyasal hayattaki etkisini artırmış, bu süreçte MHP hükümetin söylem ve işleyişi üzerinde istisnai bir belirleyici güç konumunda olmuştur (Özpek, 2022).

Bahçeli döneminde izlenecek politikalar somutlaştırılarak ve sistematize edilerek parti programları oluşturulmuştur. Ayrıca bu dönemde kırsal kesim ile muhafazakâr kesimin sosyal ve ekonomik talep ve beklentilerini belirlemek amacıyla araştırma geliştirme komisyonları kurulmuştur. Bu komisyonlar halkın istekleri doğrultusunda politikalar üretilmesine aracılık etmeye başlamıştır. Partinin sosyal ve ekonomik alandaki söylemlerinde ve politikalarında önemli değişiklikler olsa da, etnik ve dini azınlıklara karşı yürüttüğü olumsuz yaklaşım ile militarist üslupta önemli bir değişiklik yaşanmamıştır (Çınar ve Arıkan, 2002: 30). Bahçeli 6 Temmuz 1997'de partinin genel başkanı seçildi. MHP'nin yeni genel başkanının Türkes'in sahip olduğu otoriter liderlikten farklı, daha ılımlı bir liderlik imajı çizdiği düşünüldü (Heper ve İnce, 2006: 30). Bu kapsamda Türkes'in ölümüyle partideki 'karizmatik liderlik' döneminin son bulduğu, Bahçeli'nin sivil ve akademisyen kimliğiyle yasal otorite tipi bir genel başkanlık yapacağı, partinin siyasi olgunluk dönemine gireceği beklentisi öne çıktı (Musil, 2015: 4).

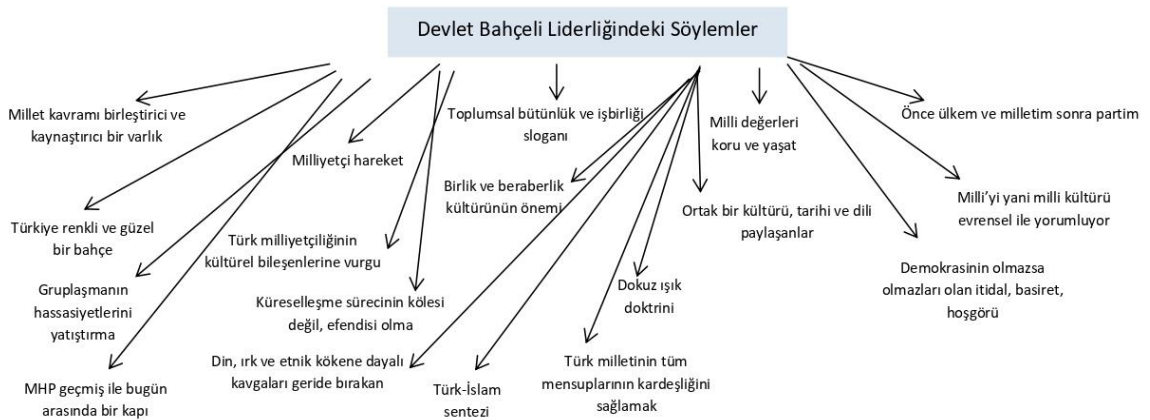
Bahçeli'nin genel başkanlığıyla birlikte partideki sertlik yanısı aşırı uç milliyetçiler pasifleştirilmiş, parti kısa süre içerisinde koalisyon ortağı olmanın da etkisi ile merkeze yaklaşarak siyasal sistem ile daha barışık bir hale gelmiştir. Parti yönetimi parti tabanı başta olmak üzere milliyetçi muhafazakar kesimle ilişkisini güçlendirerek oy oranını artırabilmek için arayış içerisine girmiştir (Arıkan, 2002: 360-361). Ancak, partinin ideolojisinden kaynaklanan 'lidere olan bağlılık ve sadakat' kültürü, Türkiye'deki diğer partilere oranla MHP'de belirleyici bir etkiye sahip

olmaya devam etmiştir. Lidere bağlılık ve sadakat, partide katı parti disiplininin devamını sağlamış, parti içi muhalefete müsamaha gösterilmemesine sebebiyet vermiştir.

MHP'nin parti tüzüğüne bakıldığında da genel başkanın parti yönetiminde asli belirleyici güce sahip olmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Bahçeli liderliğindeki MHP 1999 genel seçimleri sonrasında AnaSol-M olarak bilinen hükümette koalisyon ortağı olmuştur. MHP 2002 seçimlerinde ülke genelindeki %10'luk seçim barajını geçemediği için baraj altında kalmış ve mecliste temsil hakkı kazanamamıştır. 2007, 2011, 2015 seçimlerinde istikrarlı bir şekilde barajı geçme başarısı sağlamıştır. Bu süreçte ülkede daha keskin hatlarıyla görünür olan Türk milliyetçiliğini temsil eden MHP, toplumsal tabanını genişletmiştir.

Türkiye'de cumhurbaşkanı ilk defa 2014 yılında halk tarafından seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi ülkede siyasetin yeniden şekillenmesine aracılık etmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde MHP ve CHP ortak hareket ederek Ekmeleddin İhsanoğlu'nu aday yapmıştır. Bu süreçte MHP geleneksel söylemlerinin dışına çıkarak, farklı toplumsal kesimlerin desteğini alabilmek için, politik söylemini olabildiğince yumuşatmaya çalışmıştır. (Musil, 2015: 8). Buna karşın mitinglerde ve sosyal medyada partinin negatif kampanya stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Diğer partilerden farklı olarak, Kürt sorununun çözümüne yönelik devam eden müzakere sürecine yönelik sert ve dışlayıcı söylemlerini sürdürdüğü gözlenmiştir.

Şekil-2. Devlet Bahçeli'nin Söylemlerine Ait Tek Vaka Modeli

Şekil-2 incelendiğinde MHP genel başkanlığı yaptığı dönemde Bahçeli'nin söylemleri ile Türkeş'in söylemlerinde genel bir benzerlik ve süreklilik olduğu görülmektedir. Ancak Bahçeli bazı söylemler ve kullandığı kavramlarla Türkeş'ten farklılaşmaktadır. Bahçeli, bir üst ve birleştirici kimlik olarak Türk Milleti vurgusu, küreselleşme karşıtlığı, geçmiş ile gelecek arasında köprü işlevi gören bir parti olma, milli değerlerin yaşatılması, kültürel birlik, toplumsal bütünlük, Milliyetçi hareket, toplumsal ayrışma kaynaklarının siyasal alanda işlevsiz kılınması, Türkiye'nin renkli ve güzel bir bahçe olarak kalması gibi bazen birbirini destekleyen bazen de birbiriyle çelişen kavramlar kullanmıştır.

4. MHP EKSENİNDE ALPARSLAN TÜRKES VE DEVLET BAHÇELİ'NİN SÖYLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Alparslan Türkeş siyasete 1944 yılında gerçekleştirilen antikomünist protestolara katılarak dolaylı yollardan adım atmıştır. Bu protestolarda Türkeş, Sovyetler Birliği rejimi altında yaşayan Türk topluluklarının hakları için çabalamış ve Türkiye'yi bir dünya gücü haline getirmek için tüm Türk topluluklarının birliğine vurgu yapmıştır. Türkeş'in 1944 yılında katıldığı ve ülkede kaotik bir duruma yol açan protestolar hükümet tarafından hemen bastırılmıştır.

Türkeş protestolara katıldığı gerekçesiyle yargılanmıştır. Yargılama süreci Türkeş'in milliyetçilik anlayışının kamuoyu tarafından bilinmesine aracılık etmiştir. Türkeş'in yargılama sürecinde yaptığı savunması 1944 Milliyetçilik Olayları ve Bir Devrin Perde Arkası adlı iki kitapta yayınlanmıştır. Türkeş, davasında Türk tarihini yüceltmiş ve Türklüğün üstünlüğünden bahsetmiştir. Aynı zamanda Türkeş, Türk milletinin yeryüzünde eşsiz bir varlık olduğuna ve kahramanlık konusunda Türk milletinden üstün bir millet olmadığına inandığından bahsederek buna en yakın örnek olarak Kurtuluş Savaşı'nı göstermiştir (Türkeş, 1998; Türkeş, 2020).

Milliyetçiliğin kültürel ve dilsel ortaklık ekseninde geniş tanımı, Türkeş Türkcülüğünün coğrafyasını genişletmiştir. Türkeş, 1965 yılında yayımlanan Milli Doktrin Dokuz Işık adlı kitabında Türkiye dışında yaşayan Türkleri, Türk milletinin bir parçası olarak gördüğünü vurgulamıştır. Türkeş'in Türkiye sınırlarını aşan siyasal gündemindeki büyük ideal, Pan-Türkizm olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Kitapta bölümleri "Zafer Büyük Türk Milletindedir" sloganıyla bitiren Türkeş, Pan-Türkist eğilimlerini sloganlaştırmayı da ihmal etmemiştir (Türkeş, 1972). Türkeş hareketin ideolojisine ilişkin dokuz unsuru bu kitabında tanımlanmıştır. Dokuz ışığın

ilkeleri ise; milliyetçilik, ülkücülük, ahlâkçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köycülük, gelişmecilik ve halkçılık ile endüstricilik ve teknikçiliktir (Bora, 2016: 305). Kitabın ilk nüshasında, birinci ilke olan milliyetçilik, Türk milletinin derin sevgisini ve Türk milletine bağlılığını ifade etmekte ve Türk milletinin çağdaş medeniyet seviyesine yükselmesini hedeflemektedir.

Türkeş'in milliyetçilik anlayışı güçlü bir devlet anlayışını da içermektedir. Türkeş, Dokuz Işık ve Türkiye adlı kitabının sonraki baskılarında ulus-devleti, kontrol ve iktidarın bir işareti, kadife eldivenli demir bir el olarak tasvir etmiş ve siyasi faaliyetlerde güçlü devleti vurgulamıştır. Dokuz Işık ile milliyetçiliği dönemin şartlarına uyarlayan Türkeş, milliyetçiliği "derin bir Türk milleti aşkı" Türk milletine bağlılık ve paylaşma bilinci olarak tanımlamıştır. Ayrıca en dikkat çekici unsur, onun İslam'dan özel olarak bahsetmeyen, sadece "Türk ahlâkı, Türk geleneği, Türk ruhu ve Türk milletinin inançları" anlamına gelen ahlâk ilkesi olmuştur. Türkeş daha sonra 1972'de milliyetçiliğine İslam'ı özel olarak ekleyerek, dokuz ışık yolunun temel kaynağı olan İslam inancı, şuru ve gururdur ifadesini kullanmıştır (Türkeş, 2017: 173).

Türkeş Dokuz Işık'ın genişletilmiş yeni baskılarında insanın birey olarak doğduğunu, sonrasında ise doğup büyüdüğü milletin kültürel değerleriyle kişilik kazandığını belirterek Türk milliyetçiliğinin kültürel bileşenlerine vurgu yapmıştır (Türkeş, 2017: 389-391). Türkeş, Türkçülük ve Türklük tespitinde başta mezhepçilik, coğrafya ve laboratuvar ırkçılığı olmak üzere sapkın tedbirlere inanmadığını vurgulamıştır (Türkeş, 2017: 57). Türkeş'in nazarında Türk milleti bölge, mezhep, parti ayrımı kabul etmeyen kutsal bir bütündür ve milli devlet, hangi bölge olursa olsun vatandaşlarını Allah'ın kutsal emaneti olarak görmektedir.

Türkeş, Milliyetçi Hareketi bütün vatandaşlarını milli devlet ideali içinde bütünleştirecek ve Türklük idealiyle yoğuracak olan bir hareket olarak tanımlamıştır. Türkeş, milliyetçiliğini laikliğe karşı ve ümmet anlayışına sahip olmayan bir söylemle konumlandırarak, İslam'ı kültürel düzeyde kabullenmiştir. Ayrıca Milli Doktrin Dokuz Işık'ta Türkeş, laiklik ilkesinin korunması gerektiğini, ancak toplumun dini ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini de belirtmiştir (Türkeş, 2017: 129).

Türkeş, Turancılığın geniş bir coğrafyayı içerisine alan bir kavram olduğunu; Macarlar, Finler, Mishar Tatarları ve Turan kökenli diğer milletlerin bu fikri ilk olarak Alman ve Slav egemenliğine karşı oluşturduklarını ileri sürmüştür (Göktuğ, 2018: 68). İslamcılık, Osmanlıcılık,

Milliyetçilik, Pan-Türkizm ve Turancılık, Türkiyecilik ve Anadoluçuluk olmak üzere altı farklı baskın fikri (Bilgiç, 2021: 442) gündemine alan Türkeş, Lozan Antlaşması ile belirlenen ülke sınırları içinde yaşayan Türkleri koruma ve ilerletme fikrinin öncelik kazanması (Türkeş, 2017: 58-59) gerektiğini savunmuştur.

MHP'nin tarihinde İslam dini önemli bir yer tutmuştur. Türkeş ve Bahçeli döneminde din devlet yönetiminde değil, bireysel yaşamda ve ahlâki ilkelerin oluşumunda belirleyici bir kaynak kabul edilmiştir. Düzen ve nizam anlamına karşılık gelen devletin dini esas alan bir rejimle yönetilemeyeceği her iki lider tarafından belirtilmiştir. Bu bakımdan Türkeş'in dine ilişkin; insanların inanma gereksinimine sahip olduğunu, eğer inanç sahibi olmayan bir insan varsa onun için boş bir kabuğa ve pusulası olmayan dümensiz bir gemiye benzettiği görüşlerini içeren bu ifadelerinde açıkça ortaya çıkmaktadır (Küçük, 2021).

Bahçeli'nin din hakkında görüşleri ve yaptığı çalışmalar incelendiğinde; AR-GE içerisindeki faaliyetlere olanak sağlayarak, başkanlığını yapmıştır. Ayrıca MHP AR-GE Sosyal Araştırmalar Grubu tarafından gerçekleştirilen ve yayımlanmış çalışmalar arasından "Diyabet İşleri Başkanlığı ve Din Hizmetleri Politikası" isimli kitap önem arz etmektedir. Çünkü bu çalışma Türk ulusunun hassas olduğu din ve din hizmeti hususundaki konular, uzmanlar, sivil toplum kuruluşları, ilahiyatçı bilim adamlarının katılımıyla hazırlanmış olup Türk siyasi tarihi açısından bir ilk olmaktadır (Küçük, 2021). Bununla birlikte Bahçeli, İslam ahlakına ve erdemine oy toplama endişesi olmaksızın siyasetteki riyakarlığın dışında kalarak Türklük gururuna ve şuuruna samimi bir şekilde bağlı olduklarını vurgulamıştır (Küçük, 2021). Bu sebeple İslam'ın siyasetüstü pozisyonda tutulması önem arz etmektedir.

Türkeş ve Bahçeli, MHP'nin temel ilkeleri üzerinde faaliyetlerine devam eden bir parti olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. Ancak Türkiye'nin ve Türk halkının varlığını tehdit ettiği düşünülen düşman(lar)ın değişimi partinin önem ve önceliklerinde değişim yaşanmasına neden olmuştur. Lider söylemlerinde bu değişim açıkça görülmüştür. Bu kapsamda Türkeş'in dine verdiği önem 1960'larda öne çıkmaya başlamış 1980'lerde ise daha da Komünizm tehditi ve ülkedeki sağ sol çatışmaları partinin dine/tasavvufa bakışını, din/tasavvuf lehine değiştirmiştir. Ülkede yaşanan sağ ile sol arasında yaşanan şiddet eylemleri MHP'nin dini pratik ve ideolojik bir araç olarak kullanmasını beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde komünizmi mücadele edilmesi gereken öncelikli tehdit ve düşman ilan eden Türk milliyetçiliği, Türklük ve kültürel İslam üzerinden “Türk-İslam” sentezi söylemini öne çıkartmıştır. Türkeş'in milliyetçiliğin bu iki bileşenini birleştirme sürecinde “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslümanız”, “Türklük bedenimiz, İslam ruhumuzdur” gibi sloganlar sıklıkla tekrarlanmıştır. 1970'lerin sonlarına doğru Türkeş'in söyleminde İslami kimlik daha fazla vurgulanmıştır (Kıdal, 2020: 114). Bu kapsamda Türkeş, Tanrı Türk'ü korusun ve yüceltsin yerine Allah Türk'ü korusun ve yüceltsin ifadesini kullanmıştır.

Komünizme karşı sadece sokakta savaşılan idealist hareket, yönelimini değiştirerek nizam-âlem (küresel düzen) gibi daha ulvi bir dava sahibi yapıya dönüşme gayreti içerisinde olmuştur. Türklerin küresel düzende belirleyici konumda olması gerektiği düşüncesi, ilâ-yi kelimetullâh'ın (Allah'ın iradesi doğrultusunda insanlara bir nizam verme) uyarlaması üzerinden sürdürülmeye çalışılmıştır (Erdal, 2020: 193).

Bahçeli ise siyasi kariyeri boyunca Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Kadir gecesi ve Hz. Muhammed'in doğum haftası gibi önemli dini günleri hep anmıştır. Zaman zaman Mevlana gibi düşünürlerden de alıntılar yaparak, onların Türk-İslam medeniyetine katkılarını ve düşünce biçimlerini ele almıştır. Bahçeli, anma günlerinde Türkeş'in Türk-İslam değerlerine yaptığı katkılara da değinmiştir.

Ülke çıkarlarını koruma iddiasıyla 1991 milletvekili genel seçimlerinde sonrasında kurulan DYP-SHP koalisyonuna verdiği destek (Shelef 2010: 12-13) 1995 milletvekili genel seçimlerinde yaptığı ittifak, sonrasında yaşanan ayrışma ve ülkenin içinde bulunduğu 28 Şubat süreci MHP'nin politik yaklaşımında dönüşüm yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçlerde her iki lider de gerektiğinde etnik, sivil ve kültürel bileşenlere vurgu yaparak milliyetçiliğin kapsayıcılığını genişletecek esnek bir politik söylem geliştirmiş ve tavır takınmıştır. 1980'lerin sonlarına doğru Türkeş'in milliyetçiliğinin yurttaşlık vurgusu, 1990'larda kültürel İslam vurgusundaki azalma Bahçeli'nin 2000'li yıllarda Türk milliyetçiliğinin sivil bileşenlerine yönelen söylemleri bu durumu açıklayıcı örneklik teşkil etmektedir (Kıdal, 2020: 232). Bahçeli, özellikle muhafazakâr seçmenlerle Orta Anadolu'daki bağları yeniden kurmaya çalışmıştır. Liderliğinin ilk yıllarında Bahçeli, Türkeş'in Türk-İslam idealini takip etmeye özen göstermiş ve bu kapsamda partinin ana eksenin Türk-İslam ideali çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır.

1999 yılında birlikte yapılan milletvekili genel seçimler ile yerel seçimlerde MHP uzlaşmacı, ılımlı ve şehirli imajı, seçim süreci boyunca radikal söylemden uzak, merkez sağ parti özelliği gösteren bir yapıya bürünmeye çalışmıştır (Çubukcu, 2017: 38). Parti bir taraftan bu yapıya ait söylem ve eylemleri sürdürmeye çalışsa da süreç içerisinde eski alışkanlıklarından vazgeçemediğini göstermiştir. Bu bağlamda Bahçeli döneminde partinin ekonomiye olan ilgisi artmıştır. Ancak terör ve dış politika alanında partinin sert ve dışlayıcı söylemlerinde değişiklik yaşanmadığı da gözlenmiştir.

2002 yılında 'Ekonomik İyileşme ve Dönüşüm Programı' adı verilen daha önceki dönemlerdeki yaklaşımlardan farklılaşan yeni bir ekonomik program açıklanmıştır. Yine aynı yıl yürütülen seçim çalışmalarında rekabetçi piyasa ekonomisini geliştirmek ve yasal altyapısını güçlendirmek, ekonominin küresel verimliliğini artırmak, yatırım ortamının iyileştirilmesi, sistemin ve sermaye piyasalarının güçlendirilmesine yönelik mali politikalar, küçük yatırımcının korunması ve özelleştirmenin sağlıklı ve etkin bir şekilde tamamlanması gibi söylemler öne çıkmıştır (Bahçeli, 2002a). Bu yeni strateji Türkeş'in Dokuz Işık doktrininde vurguladığı ekonomik ilişkilerde devlete stratejik bir rol yüklediği karma ekonomiden uzaklaşmış olduğunu göstermiştir. Türkeş'in Soğuk Savaş'ın da etkisiyle kurgulamaya çalıştığı bireyci, sınıf temelli rekabetçi yapıyı reddeden korporatist programdan uzaklaşmaya başlayan MHP, liberal ekonomiye odaklanan bir söyleme yönelmiştir.

Bahçeli içinde bulunan şartlar çerçevesinde liberal ekonomiye yönelmiş olsa da MHP'nin kimliğini Dokuz Işık doktrini etrafında tanımlamayı da ihmal etmemiştir. Partide ve alt bileşenlerde görev alan kişilerin giyiminden kendi aralarındaki ve diğer insanlarla iletişimine kadar hemen her alanda imajlarına önem veren Bahçeli, partinin geleneksel yapısını ve ilişki biçimini sürdürmeye çalışmıştır (Hürriyet, 1999). Türkeş'in mirasına sahip çıktığını da vurgulamaya her platformda özen gösteren Bahçeli, MHP'nin geçmiş ile gelecek arasında bir köprü işlevi gördüğünü belirtmiştir.

Bahçeli din devlet ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hususunda ülkenin içinde bulunduğu duruma veya siyasi gelişmelere göre farklı yaklaşım geliştirmiştir. 28 Şubat sürecindeki yaklaşımı ile bu sürecin öncesi ve 2002 sonrası yaklaşımı birbirinden oldukça farklıdır. 2002 sonrasında devletin vatandaşların dini yükümlülüklerini yerine getirmesine uygun bir özgürlük ortamı oluşturması gerektiğini savunmuştur. Bu kapsamda üniversitelerde başörtüsü özgürlüğünün anayasal güvence altına alınması için yapılan, ancak anayasa mahkemesi tarafından 2008 yılında iptal edilen,

değişikliğe destek vermiştir. Bahçeli, din merkezli bir dil kullanmamıştır. Laikliği bu uzun ve zorlu tarihsel deneyimler ışığında insan-din-devlet ilişkilerini dengelemek ve düzenlemek için gelişen bir yönetim biçimi olarak tanımlamıştır (Güngör, 2021: 128).

Bahçeli, siyasi kariyeri boyunca, Türk milliyetçiliğinin etnik, kültürel ve yurttaşlık unsurlarına farklı vurgular yapsa da zaman zaman duygu ve kültür birlikteliğine göndermeler yapmıştır. Aynı zamanda Bahçeli, siyaset kurumunun etnik ve dini farklılıklara, sosyal ve ekonomik beklentilere, taleplere ve önerilere göre tasarlanmasının demokrasiyi güçlendirmeyeceğine vurgu yaparak (Musil, 2015: 7-8) idealist siyasetçi kimliğinden vazgeçmediğini de ortaya koymuştur.

2000 yılından sonra Bahçeli, Türk milliyetçiliğinin yurttaşlık bileşenini daha fazla vurgulamış, ancak Türk milliyetçiliğinin tüm bileşenlerini içeren Dokuz Işık'a atıfta bulunmaktan da vazgeçmemiştir. Türk milliyetçiliğinin kültürel (Müslüman olmak) ve sivil (Türk vatandaşı olmak) bileşenleri önem sırasına göre sıralanmıştır. 2002'de Bahçeli bir taraftan Türk milliyetçiliğinin kültürel bileşenlerini vurgulayarak ortak bir kültürü, tarihi ve dili paylaşanların Türk milletini oluşturduğunu öne sürerken (Bahçeli, 2002b: 56) diğer taraftan doğrudan Türk-İslam sentezine atıfta bulunmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin Türk-İslam mirası ve milli değer geleneklerinin rehberliğinde, milli tarih ve kültür bilincine uygun büyük politikalar uygulamak zorunda olduğunu ifade etmiştir (Bahçeli, 2003).

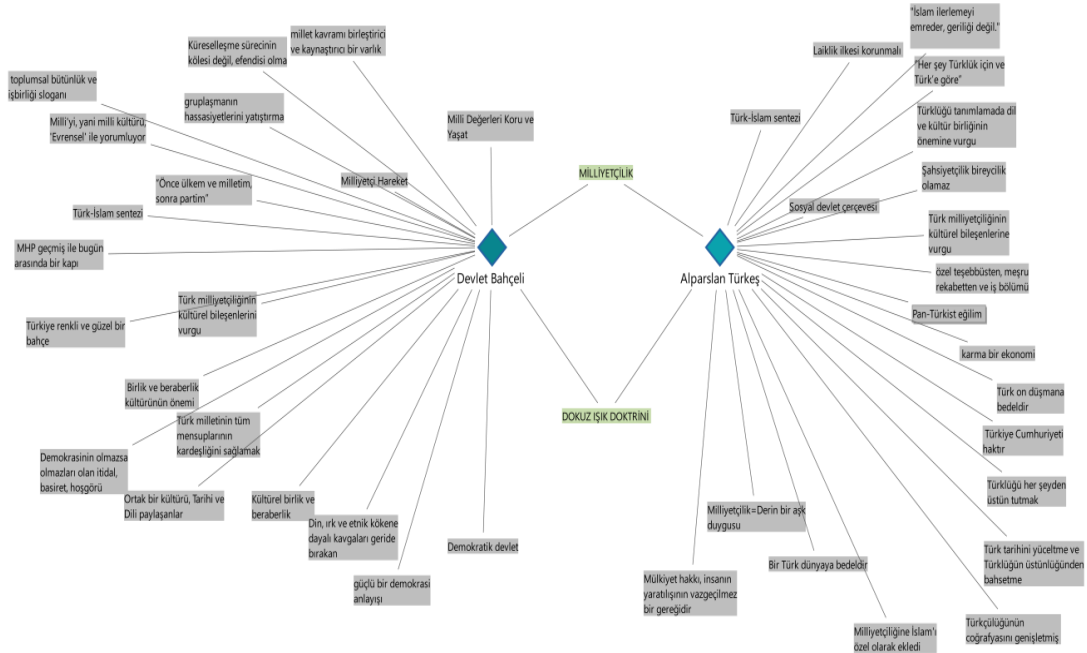
Bahçeli kendine özgü bir demokrasi tanımı yapmış ve demokratik yaklaşım ortaya koymuştur. Demokrasiyi sağlam inanç ve güvencelere dayalı, temiz ve dürüst bir politika gerektiren bir ahlâk, erdem ve feragat rejimi olarak tanımlayan Bahçeli, itidal, basiret, hoşgörü gibi unsurları demokrasinin olmazsa olmazları olarak saymıştır. Türkiye'de yaşayan farklı grupları siyasal ayrışma kaynağına ve aracına dönüşmemek kaydıyla, ülkenin renkleri ve güzellikleri olarak tanımlamıştır (Bahçeli, 2005).

Bahçeli ekonomik, sosyal ve siyasal alanda tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme sürecine yönelik eleştirel bir dil geliştirmiştir. Küresel sistemin kölesi değil, efendisi olmanın belli yolları olduğunun bilinmesi gerekliliğinden ve bu yolların, insanlığın ortak çabaları ve hassasiyetleri ile keşfedilmeyi beklediğinden bahsetmiştir (Kıdal, 2020: 194). Bahçeli, Türkiye'nin yüzünü hem Doğu'ya hem de Batı'ya çeviren bir ülke olması gerektiğini vurgulamıştır. Türk milliyetçiliğinin amacının küreselleşen dünyada tarihsel geçmiş ile çağdaş birikimi birlikte yoğurmak, milli

evrenselde birlikte yorumlamak, milli değerleri yaşatmak olması gerektiğini belirtmiştir (MHP Seçim Beyannamesi, 2011: 85).

Alparslan Türkeş ve Devlet Bahçeli'nin söylemlerinde öne çıkan kavramların karşılaştırmalı analizi Şekil-3'de sunulmuştur. Her iki liderin söyleminde ideolojik bir zemin bulunsa da, içinde bulunulan dönemsel koşullar, liderlerin söylemleri üzerinde belirleyici olmuştur. İki liderin söylemlerinin ortak temasını milliyetçilik ve dokuz ışık doktrini oluşturmaktadır. Her iki liderin öne çıkardığı kavramlar ile söylem tarzları değişse de devlet, toplumsal ve siyasal bütünlük, din, iç ve dış düşman konuları iki liderin gündeminde sürekli yer almıştır. Ekonomi ile ilgili iki liderin söylemleri dönemsel şartlar bağlamında değişim göstermiştir. Türkeş'in söylemlerinde özel mülkiyet, sosyal devlet ve karma ekonomi öne çıkarken, liderlik döneminde partinin ekonomi politikalarının liberalleştiği ve sistematize edildiği Bahçeli'nin söylemlerinde ise ekonominin çok fazla öne çıkmadığı gözlenmektedir. Bahçeli'nin söylemlerinde demokrasi vurgusunun öne çıktığı da gözlenmektedir.

Şekil-3. Alparslan Türkeş ve Devlet Bahçeli'nin Söylemlerinin Karşılaştırılması

Şekil-4'te, MHP'nin liderliğini yapan Türkeş ile Bahçeli'nin söylemlerinde öne çıkan kavramların kullanılma sıklığına göre şekillenen kelime bulutu yer almaktadır. Şekil-4'deki kelime bulutunda görüleceği üzere her iki lider söylemlerinde Türk- İslam kelimelerini birlikte ve sıklıkla kullanmıştır. Kelime bulutunda etnisite kavramının öne çıkması, bu kavramın her iki lider tarafından da sıklıkla kullanıldığını göstermektedir. Yurttaşlık, sivil, millet, milliyetçilik, ideoloji, cumhuriyet, din, lider, ortak, İslam, tehdit ve ulusal gibi kelimelerin de her iki liderin söylemlerinde öne çıktığı görülmektedir. Araştırmanın sonucunda söylemler içerisinde dikkati çeken ve en çok kullanılan kelime Türk-İslam kelimesi olmakla birlikte Şekil-4'te kelime bulutunun ortasında büyük harfle ve koyu renkte gösterilmiştir.

Şekil-4. Alparslan Türkeş ve Devlet Bahçeli'nin Söylemlerine Ait Kelime Bulutu

5. SONUÇ

Türkeş ile Bahçeli 1960 sonrası Türkiye siyasetinin önemli iki aktörüdür. İdeoloji ve liderin belirleyicilik düzeyi yüksek bir siyasi hareketin liderliğini yapan her liderin söylemlerinde ideolojik yaklaşım ve kavramsallaştırma öne çıkmıştır. Ancak uluslararası sistemdeki ve ülkedeki siyasal ortam her iki liderin siyasal yönelimini ve dolayısıyla da söylemini etkilemiştir. İçinde bulunulan ortamın söylem üzerindeki etkisi, hem liderlerin kendi siyasal yaşamında hem de iki lider arasında gözlenmiştir.

Türkeş ve Bahçeli'nin kamuoyuna yansıyan söylemlerinin analizi, bir taraftan liderlerin süreç içerisinde kendi söylemlerini değiştirdiğini diğer taraftan ise aynı partinin liderliğinde halef selef konumunda bulunan iki kişinin benzer yönleri yanında farklı konuları öne çıkarttığını göstermiştir. İki lider arasında farklılık sadece öne çıkartılan konular da değil kullanılan dilin sertliğinde de kendisini göstermektedir.

Türkeş'in askeri kariyeri ile Bahçeli'nin akademik geçmişi veya parti teşkilatı ile partinin toplumsal tabanı da liderlerin söyleminde belirleyici olmuştur. Ancak ülkenin içinde bulunduğu koşulların her iki liderin söylemleri üzerinde daha fazla etkili olduğu söylenebilir.

Olağandışılığın sıklıkla yaşandığı bir ülke olması dolayısıyla, milliyetçiliğin sertliği, dışlayıcılığı ve birleştiriciliği veya ayrıştırıcılığı bir şekilde yeniden üretilmektedir. Bu yeniden üretimin öncülüğünü siyaset kurumu ve dolayısıyla da MHP'nin liderleri yapmıştır. Zaman içerisinde hareketten veya partiden ayrılmalar, kopuşlar olsa da ideoloji ve liderin öne çıktığı MHP varlığını devam ettirmeyi başarmıştır.

MHP'nin bunu başarmasında liderlerin söylemleri ve bu söylemlerdeki netlik ile tekrarın önemli bir payı bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmada kullanılan tek vaka modeli, kelime bulutu ve iki vaka modeli de iki liderin söylemlerinin birbirine oldukça yakın ve aynı olduğunu, zamana uyum sağlamaya çalışan ve değişen bazı söylemlerin bulunduğunu da ortaya çıkartmıştır.

Bu bakımdan yapılan çalışmada ele alınan iki liderin geçmişte ve günümüzde mevcut durumdaki söylemlerinin incelenerek karşılaştırılması ile konunun MHP açısından yalnızca bir boyutunu ve zamana ayak uydurmaya çalışan ve geçmişe de bağlılığını sürdüren MHP'nin çabasını göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmanın gelecek çalışmalar açısından örneklemdeki incelenen verilerin, makaleler, kitaplar, dergiler ve internet kaynaklarının kapsamı genişletirek ve ileride MHP'ye liderlik edecek başka

bir liderin de örnekleme dahil edilmesiyle elde edilen verilerin değişkenlik gösterip göstermediğinin incelenmesi yararlı olacaktır.

6. SUMMARY

The article is discussed in terms of the use of political language by two important leaders of the right-wing mind in Turkey, Alparslan Türkeş and Devlet Bahçeli, on the axis of the MHP. In addition, the examination and comparative analysis of the discourses of these leaders is the main line of the article. In this respect, first of all, nationalism and MHP in Turkey are mentioned in the article.

Then, the MHP period after 2015 was examined, and the development and change process of the discourses and value judgments that started with Alparslan Türkeş on the MHP axis was examined, and then Devlet Bahçeli's discourses were emphasized. At the same time, in the article, the comparison of the use of political language in Turkish politics, in the light of these two leaders, is presented in figures through a computer program.

Document analysis method was used to collect research data. The data of the research; researches on the subject, articles, theses, books and newspaper news. At this stage, first of all, the data was conceptualized by making coding, which is defined as the process of dividing and naming the data into meaningful sections within the framework of content analysis.

By re-reading all the data coded in the same way as the data were coded, it was primarily tried to find out what the core of that code was. First, the codes were created, then similar codes were gathered under the same theme and classified under the discourses about Alparslan Türkeş and Devlet Bahçeli in these themes.

Computer programs were also used in the analysis of the data, contributing to the increase of the reliability of the research. The use of computer programs provides many conveniences to the researcher in the analysis of research data. In this study, the data were analyzed using the MAXQDA qualitative data analysis program. While creating the word cloud related to the research, the size of the words was determined from large to small according to their frequency. Analysis results are presented in tables and figures.

As a result, when the shapes created in the MAXQDA program are examined, it is seen that the discourses of Devlet Bahçeli, which are very

close and similar to each other, and changing discourses that try to adapt to the current age, proceeding in the light of the leadership of Alparslan Türkeş.

7. KAYNAKLAR

- Arikan, E. B. (2002). Turkish ultra-nationalists under review: A study of the Nationalist Action Party. *Nations and Nationalism*, 8(3), 357-375.
- Bahçeli, D. (2002a). *Genel Başkanımız Dr. Devlet Bahçeli'nin 3 Kasım Seçimleri, seçim beyannamesi tanıtım toplantısında yapmış oldukları konuşma 29 Eylül 2002*. 29.04.2022 tarihinde mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/255/index.html adresinden alındı.
- Bahçeli, D. (2002b). *Türkiye'nin AB üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi: Temel yaklaşım biçimimiz ve görüşlerimiz*. Ankara: Milliyetçi Hareket Partisi. 27.04.2022 tarihinde teyamul02.mhp.org.tr: https://teyamul02.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/turkiyeab.pdf adresinden alındı.
- Bahçeli, D. (2003). *Dr. Devlet Bahçeli'nin Milliyetçi Hareket Partisi 7. Olağan Büyük Kurultay açılış konuşması*. 27.04.2022 tarihinde mhp.org.tr: https://mhp.ow.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/209/index.html adresinden alındı.
- Bahçeli, D. (2005). *Genel Başkanımız Sayın Dr. Devlet Bahçeli'nin 14. Kocayayla Türkmen şöleninde yapmış oldukları konuşma 10 Temmuz 2005*. 29.04.2022 tarihinde mhp.org.tr: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/127/index.html adresinden alındı.
- Bilgiç, H. (2021). Alparslan Türkeş vizyonundan tarih-coğrafya-strateji bağlamında Türk Birliğini yeniden okumak. *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik* içinde (405-452). Mustafa Yiğit (Ed.). Konya: Palet Yayınları.
- Bora, T. (2016). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*, (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cengiz, O. (2014). *Alparslan Türkeş ve Dokuz ışık*. (1. Baskı). İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Çınar, A. & Arikan, B. (2002). The Nationalist Action Party: Representing the state, the nation or the nationalists?. *Turkish Studies*, 3(1), 25-40.
- Çubukcu, Ş. (2017). *Parti ideolojisi ve sosyolojisi temelinde Milliyetçi Hareket Partisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdal, İ. (2020). Mhp'nin Türk kimliği ve Türk milliyetçiliği anlayışı ve Türk Dünyası'na bakışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 185-200.
- Güngör, S. (2021). Siyasal dilde metafor kullanımı: Devlet Bahçeli'nin örnek metinlerinin söylem analizi. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 107-141.
- Heper, M. & İnce, B. (2006). Devlet Bahçeli and 'far right' politics in Turkey, 1999-2002. *Middle Eastern Studies*, 42(6), 873-888.
- Hürriyet (1999). *Bıyiksız ülkücünün yükselişi*. 29.04.2022 tarihinde hurriyet.com.tr: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/biyiksiz-ulkucunun-yukselisi-39074648> adresinden alındı.

- Keskin, Y. Z. & Akın, G. (2020). 12 Eylül ara rejimi döneminde Türkiye’de siyasi gelişmeler (1980-1983). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 703-724.
- Kıdal, A. O. (2020). *Continuity and Change in the Ideology of the Nationalist Action Party (Mhp), 1965-2015: from Alparslan Türkeş to Devlet Bahçeli*. Yayımlanmamış doktora tezi, İhsan Doğramacı Bilkent University, Institute of Economics and Social Sciences, Ankara.
- Küçük, A. (2021). *40.yılında MHP ve din anlayışı*. 23.03.2023 tarihinde devlet.com.tr: http://devlet.com.tr/makaleler/y592-40_Yilinda_MHP_ve_Din_Anlayisi_.html adresinden alındı.
- Mırık, B. K. (2018). *Siyasal Liderlik ve 1965 – 1980 Döneminde Alparslan Türkeş*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Milliyet (2007). *Bahçeli, Öcalan için mitingde urgan fırlattı*. 26.04.2022 tarihinde milliyet.com.tr: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bahceli-ocalan-icin-mitingde-urgan-firlatti-204313> adresinden ulaşıldı.
- MHP Seçim Beyannamesi (2011). *2011 Seçim Beyannamesi 2023’e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi 28 Ocak 2011 Ses Ver Türkiye*. Ankara: Milliyetçi Hareket Partisi Yayınları.
- Muhacir, A. (2021). *1965 seçimlerinden 12 Mart muhtırasına iktidar muhalefet ilişkileri (1965-1971)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Musil, P. A. (2015). Milliyetçi Hareket Partisi: İdeoloji, örgüt ve güncel söylemler. *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim* içinde, Edip Asaf Bekaroğlu (Ed.). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Özpek, B. B. (2021). *Siyasi parti inceleme raporları: Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)*. 27.04.2022 tarihinde daktilo1984.com: <https://daktilo1984.com/intelligence/siyasi-parti-inceleme-raporlari-milliyetci-hareket-partisi-mhp/> adresinden alındı.
- Shelef, N. G. (2010). *Evolving nationalism: Homeland, identity, and religion in Israel, 1925-2005*. New York: Cornell University Press.
- Türkeş, A. (1972). *Dokuz ışık*. Ankara: Töre Yayınları.
- Türkeş, A. (1998). *Bir devrin perde arkası*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, A. (2017). *Milli doktrin: Dokuz ışık*. (1. Baskı). İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Türkeş, A. (2020). *1944 Milliyetçilik Olayları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Türkmen, İ. & Dalan, M. E. (2021). Alparslan Türkeş’in Türk Dünyası’nı kavramsallaştırması ve öngörüsü. *Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Devletleri: Ekonomik, Politik ve Sosyal Dönüşüm* içinde ed. Savaş Çevik, Erol Turan (Ed.). Ankara: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimizin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Doktora Öğrencisi Yüksel ARIKAN, Makale Katkı Oranı: %50; Prof.Dr. Gökhan TUNCEL, Makale Katkı Oranı: %50.